

Innst. 287 L

(2014–2015)

Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen

Prop. 83 L (2014–2015)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om endringer i valgloven (ansvar for valkort mv.)

Til Stortinget

1. Sammendrag

1.1 Hovudinnhaldet i proposisjonen

Kommunal- og moderniseringsdepartementet fremjar i proposisjonen forslag om enkelte endringer i lov 28. juni 2002 nr. 57 om valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre (valgloven).

Forslaga inneber mellom anna at ansvar for produksjon og utsending av valkort blir overført frå kommunane til departementet. Vidare blir forskriftsheimelen om valkort utvida til å omfatte departementet si myndigheit til å gje nærare føresegnar om valstyret sine pliktar i samband med produksjonen og utsendinga. I dag er det valstyra i kommunane som skal sørge for at det blir produsert og sendt ut valkort. Departementet overtok ansvaret for manntalet og oppdateringa av dette før valet i 2013. Valkorta blir laga på bakgrunn av manntalet. Sidan produksjon og utsending av valkort har nær samanheng med utarbeiding av manntalet, talar dette for at statleg myndigheit også får ansvar for produksjon og utsending av valkorta. Departementet foreslår derfor at ansvaret for produksjon og utsending av valkort blir overført frå kommunane til departementet.

Det har også vore behov for å gjer mindre tekniske og språklege endringar i vallova. Proposisjonen inneheld forslag om at kretsendingar skal rapportere til sentral matrikkeleining (Statens kartverk), og ei presisering av at den som gjer revisjon i vedkomande kommune eller fylkeskommune er ute-stengd frå val til fylkestinget eller kommunestyret.

Det blir også foreslått at omgrepet «helse- og sosialinstitusjoner» blir endra til «helse- og omsorgsinstitusjoner».

Vidare inneheld proposisjonen ein omtale av problemstillingar knytte til for seint innkomne førehandsstemmer. Dette er eit område der det ikkje blir foreslått lovendingar, men der det kan vere aktuelt at departementet fastset forskriftsendingar.

1.1.1 Høyringa

I høyringsbrev av 3. juli 2014 sende Kommunal- og moderniseringsdepartementet på høyring forslaget om endringar i vallova og valforskrifta. I høyringsnotatet gjorde departementet også greie for evalueringa av stortings- og sametingsvalet i 2013. Høyringsfristen blei sett til 31. oktober 2014. Departementet har fått høyringsfråsegner frå 66 instansar, av desse var 18 utan merknader. Proposisjonen gjer nærare greie for høyringa.

1.2 Evaluering av stortingsvalet 2013

1.2.1 Departementet si evaluering av stortingsvalet

Departementet har evaluert stortingsvalet i 2013 gjennom fleire ulike spørjeundersøkingar retta mot kommunane og fylkeskommunane. Dei to forsøka med stemmegiving over nett og elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen har blitt særskilt evaluerte.

18 fylkeskommunar og 367 kommunar har svart på undersøkingane. Det gir ein svarprosent på høvesvis cirka 95 og 86 prosent.

Stortingets fullmaktskomité uttaler i Innst. 1 S (2013–2014) at heilskapsinntrykket etter valet er at det har vore gjennomført på ein god og effektiv måte i kommunane, og at fylkesvalstyra har utført ein grundig kontroll med valstyra.

Stortingets fullmaktskomité bad om å få evaluert innføringa av valadministrasjonssystemet EVA og departementets opplæringsopplegg for å kunne kvalitetssikre best mogleg og eventuelt utbetre det før neste val. Departementet har følgd opp dette gjennom ei ekstern evaluering gjennomført av Oslo Economics. Forsøket med internettstemmegiving er evaluert eksternt av Institutt for samfunnsforskning.

1.2.1.1 STATISTIKK

Valdeltaking

Valdeltakinga ved stortingsvalet i 2013 auka samanlikna med stortingsvalet i 2009. Den offisielle statistikken frå Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at valdeltakinga i 2013 var på 78,2 prosent, ein auke på 1,8 prosentpoeng frå valet i 2009. Valdeltakinga var høgast i Akershus fylke med 81,7 prosent og lågast i Finnmark fylke med 71,3 prosent.

Frå 2009 til 2013 har valdeltakinga auka i nesten alle aldersgruppene. Valdeltakinga blant førstegongsveljarar spesielt, og blant unge veljarar generelt, gjekk betydeleg opp frå 2009 til 2013. Blant førstegongsveljarane (18–21 år) auka valdeltakinga med 10 prosentpoeng. Også i den eldste aldersgruppa (60–79 år) har det vore ein markant auke i deltakinga samanlikna med 2009.

Valdeltaking blant innvandrarar

53 prosent av norske statsborgarar med innvandrarbakgrunn, det vil seie innvandrarar og norskfødde med innvandrarforeldre, deltok ved stortingsvalet i 2013. Dette er 25 prosentpoeng lågare enn den generelle valdeltakinga i befolkninga. Valdeltakinga blant norske statsborgarar med innvandrarbakgrunn har vore stabil ved dei siste vala.

Valdeltakinga varierer mykje etter landbakgrunn. Både den høgaste og den lågaste deltakinga finn vi blant personar med europeisk landbakgrunn. Samla deltok 55 prosent av dei med europeisk bakgrunn. Blant personar med bakgrunn frå Danmark, Sverige og Tyskland var deltakinga omtrent den same som i befolkninga elles. Blant personar med innvandrarbakgrunn frå Balkan var deltakinga mykje lågare. Av dei med bakgrunn frå Kroatia, Makedonia og Kosovo deltok berre rundt ein tredel av dei som hadde stemmerett. Også ved vala i 2005 og 2009 hadde personar med bakgrunn frå Balkan låg deltaking.

Utanfor Europa var det høgast deltaking blant personar med bakgrunn frå Sri Lanka, Somalia og Eritrea, alle med om lag 60 prosent. Samanlikna med valet i 2009 er det personar med innvandrarbakgrunn frå Vietnam som har størst auke i valdeltakinga, frå 36 til 49 prosent. Nedgangen er størst blant innvandrarar med indisk opphav. Her er det ein nedgang frå 60 til 53 prosent.

Kvinnene med innvandrarbakgrunn nytta stemmeretten meir enn menn. 55 prosent av kvinnene og 50 prosent av mennene stemte ved valet i 2013. For somme enkeltland er forskjellane særleg store. Blant personar med innvandrarbakgrunn frå Somalia deltok 66 prosent av kvinnene, mot berre 51 prosent av mennene.

Valdeltakinga aukar med butid og alder, men denne tendensen er no mindre eintydig enn ved tidlegare val. For personar med innvandrarbakgrunn samla gjeld dette framleis. Det er likevel motsett for personar med afrikansk bakgrunn: Gruppa med kortast butid har høgast valdeltaking, og den yngste aldersgruppa (18–25 år) har høgare valdeltaking enn den eldste (60 år og over).

Mottekne stemmer

I 2013 blei det sett ny rekord for talet på førehandsstemmer. 30,2 prosent av alle godkjende stemmer blei gitt som førehandsstemmer. Det er ein auke på 5,8 prosentpoeng samanlikna med valet i 2009, og 12,3 prosentpoeng samanlikna med stortingsvalet i 2005.

I 2013 blei det gjennomført eit forsøk med elektronisk stemmegiving i 12 kommunar, der det var mogleg å stemme over Internett i førehandsstemmeperioden. Delen som valde å stemme i førehandsstemmeperioden i desse kommunane var høg. I dei 12 forsøkskommunane blei 47 prosent av stemmene gitt på førehand. Det kan ha bidrege noko til at delen førehandsstemmer var så høg i landet som heilskap.

Ved valet i 2013 var det mogleg å gi tidlegstemme i perioden frå 1. juli til 12. august. I denne perioden har ikkje kommunane ei like omfattande plikt til å tilretteleggje. I 2013 blei 14 604 førehandsstemmer gitt i denne perioden. Ordninga med tidlegstemmegiving blei innført ved stortingsvalet i 2009. Det blei då gitt cirka 6 500 tidlegstemmer. Det har altså vore ein stor auke, med meir enn dobbelt så mange tidlegstemmer i 2013 som i 2009.

Forkasta stemmegivingar og stemmesetlar

Totalt blei 4 494 stemmegivingar forkasta i 2013. Hovudårsaka til forkasting av stemmegivingar var at veljaren ikkje var innført i manntalet i kommunen. Det gjaldt stemmegivingar gitt både på førehand og på valtinget. Høvesvis 56 og 93 prosent av stemmegivingane blei forkasta på grunn av dette. Andre grunnar til at førehandsstemmer blei forkasta, var mellom anna at veljaren allereie hadde fått godkjent ei stemmegiving, eller at stemmegivinga kom for seint fram.

Talet på forkasta førehandsstemmegivingar i 2013 var 639, mens det i 2009 var 653. Det blei gitt over 200 000 fleire førehandsstemmer i 2013 enn 2009, så prosentdelen forkasta førehandsstemmegi-

vingar var lågare i 2013. Ei mogleg årsak til at delen har gått ned, er at kommunane i 2013 hadde tilgang til eitt felles oppdatert manntal gjennom EVA. Tidlegare nytta kommunane ulike system for å få tilgjenge til manntalet.

Totalt blei det forkasta 3 255 stemmesetlar ved stortingsvalet i 2013. Til samanlikning blei 2 064 stemmesetlar forkasta i 2009.

Flesteparten av stemmesetlane som blei forkasta, mangla gyldig stempel. Krav om stempling av stemmesetelen ved førehandsstemminga blei innført ved valet i 2013 som følgje av at omslagskonvolutten blei fjerna. Ei av årsakene til manglande stempel kan vere at stemmemottakaren har gløymt å stemple før veljareren puttar setelen i urna. Det blei også rapportert om mange tilfelle der veljaren hadde lagt ein blank stemmesetel rundt ein stemmesetel med partinamn, noko som førte til at setelen med partinamn måtte forkastast fordi han ikkje fekk gyldig stempel.

I 2013 blei det forkasta tilnærma like mange stemmesetlar i førehandsstemmeperioden som på valtinget. Dette er eit anna fordelingsmønster enn ved valet i 2009, der 633 stemmesetlar blei forkasta frå førehandsstemmegivinga, mens 1 433 stemmesetlar blei forkasta på valtinget. Det kan tenkjast at auken kjem av innføringa av stempling av stemmesetelen også ved førehandsstemmegivinga. Det er forventa at talet på forkastingar på grunn av manglande stempel vil gå ned når rutinen blir meir innarbeidd.

For seint innkomne førehandsstemmer

Førehandsstemmer som skal kunne godkjennast og telje med i valoppgjeret, må vere komne inn til valstyret valdagen klokka 21.00.

Det har ikkje vore pålagt kommunane å rapportere talet på førehandsstemmer som kjem inn for seint til å telje med i valoppgjeret. Ei av utfordringane ved rapporteringa i møtebøkene er at desse førehandsstemmegivingane ofte blir mottekne lenge etter at møtebøkene er signerte og innleverte. Av møtebøkene i fylkesvalstyra kjem det fram at det er forkasta 62 førehandsstemmegivingar på landsbasis fordi dei kom for seint fram til valstyret. Det er likevel liten tvil om at dette talet er for lågt. I ei undersøking frå departementet rett etter valdagen, der 376 kommunar svarte, oppgir 203 kommunar at dei har motteke førehandsstemmer etter at fristen har gått ut. I desse kommunane har det komme inn til saman 1 653 førehandsstemmer for seint til å kunne bli tekne med i valoppgjeret. 391 av desse stemmene er gitt utanriks.

Talet på førehandsstemmer har auka dei seinare åra. Når ein ser på dette talet som del av det totale talet på førehandsstemmer, er ikkje auken like tydeleg. Det kan tyde på at den store auken i talet på førehandsstemmer som blei forkasta fordi dei kom inn for seint, kjem av at det blei gitt fleire førehandsstem-

mer, heller enn at det har vore større svikt i sendingane enn tidlegare. Departementet ser like fullt alvorleg på at såpass mange førehandsstemmer ikkje blir tekne med i valoppgjeret.

Tala er henta frå ulike spørjeundersøkingar etter vala. Tala er noko usikre, sidan ikkje alle kommunane har svart. Mange kommunar har ikkje registrert talet på for seint innkomne førehandsstemmer, og det er derfor grunn til å tru at dei oppgitte tala er noko lågare enn det faktiske talet.

Blanke stemmer

Det blei gitt 12 874 blanke stemmesetlar ved stortingsvalet i 2013. Det er ein svak auke frå 2009, då det kom inn 11 684 blanke stemmesetlar. Det blei gitt 3 701 blanke stemmesetlar under førehandsstemmegivinga og 9 173 blanke stemmesetlar på valtinget.

Klagar

Ved stortingsval er Stortinget sjølv klageinstans når det gjeld klagar om stemmerett og retten til å gi stemme. Riksvalstyret skal uttale seg om klagane. Når det gjeld klagar over andre forhold, er riksvalstyret klageinstans. Kommunal- og moderniseringsdepartementet er sekretariat for riksvalstyret.

Ved stortingsvalet 2013 kom det inn 16 klagar. I 2009 kom det inn tre klagar. Eksempel på forhold det blei klagt på, var mangel på stemmesetlar for enkelte parti, organisering av val i vallokalet, rutinar og tilgjengelegheit ved førehandsstemmegivinga. Ingen klagar fekk medhald.

1.2.1.2 INFORMASJON TIL VELJARANE FRÅ DEPARTEMENTET

Både departementet, fylkeskommunane og kommunane har eit informasjonsansvar på valområdet. Departementet administrerer vallova med forskrifter og har det overordna ansvaret for den generelle informasjonsverksemda. Fylkeskommunane handterer listeforslag ved stortingsval. Kommunane har ansvar for å leggje til rette for stemmegiving, inkludert tid og stad for stemmegivinga og ambulerande stemmemottak. Informasjonsansvaret til valmyndighetene inneber først og fremst å informere om regelverket og gi praktisk informasjon til alle veljarane.

Departementet samarbeidde med Integrerings- og mangfaldsdirektoratet (IMDi) om å informere veljarar med innvandrabakgrunn.

Departementet etablerte ein eigen mobiltilpassa nettstad (www.valglokaler.no) med kartfunksjon der veljarane kunne finne informasjon om nærmaste vallokale og opningstider.

Departementet sørgde for å produsere og sende ut valkort til alle veljarane på vegner av kommunane.

Nettstaden www.valg.no var ein viktig kanal for valinformasjon.

1.2.1.3 TILGJENGELEGHEIT

Det er generelt god tilgjengelegheit for å stemme i Noreg. Veljarane kan gi stemme over ein lang periode. Ved valet i 2013 var det mogleg å tidlegstemme frå 1. juli. Den ordinære førehandsstemmeperioden varte frå 12. august til og med fredag 6. september. Det er kommunane som har ansvaret for å leggje til rette for ei god valgjennomføring.

Av vallova følgjer det at førehandsstemmegiving skal haldast på helse- og sosialinstitusjonar, og elles der valstyret har bestemt at ein skal ta imot førehandsstemmer, jf. vallova § 8-3 (2). Det skal haldast førehandsstemmegiving minst éin dag ved alle institusjonane, sidan det ikkje er høve til å vedta at det berre skal haldast førehandsstemmegiving ved enkelte sosialinstitusjonar.

Av dei kommunane som har vidaregåande skolar, oppgir 34 prosent at dei hadde førehandsstemmegiving ved nokre eller alle dei vidaregåande skolane. Også 34 prosent av kommunane som oppgir å ha universitet eller høgskole, har brukt dette som lokale for førehandsstemmegiving. Nærleik til andre vallokale og erfaring med lite oppmøte er blant grunnane til at utdanningsinstitusjonar ikkje er vurderte som vallokale.

Over halvparten av kommunane oppgir at dei har hatt kveldsopne lokale i delar av førehandsstemmeperioden. 25 kommunar oppgir at dei hadde kveldsopne lokale heile den siste veka det var mogleg å førehandsstemme. Ein del kommunar oppgir at dei har hatt laurdagsopne førehandsstemmelokale.

Dei aller fleste av kommunane som ikkje hadde kveldsopne førehandsstemmelokale, oppgir som årsak at det ikkje har vore noko behov. Dei viser til tidlegare erfaringar med lite oppmøte, og dei viser også til at dei har prioritert å halde ope på laurdag. Mangel på personell og kostnader er også nemnt som grunngeving for å ikkje ha kveldsopne lokale. Det er berre 10 kommunar som oppgir at kveldsopne lokale ikkje har vore vurdert.

196 kommunar hadde todagarsval i 2013.

Vallova stiller krav om at stemmegivinga skal skje i eit eigna lokale som er lett tilgjengeleg, og der alle veljarane kan ta seg inn utan å måtte be om hjelp. Andre lokale skal berre nyttast dersom det ligg føre særlege grunnar, jf. vallova §§ 8-3 (1) og 9-3 (2).

Det skal også vere god tilgjengelegheit for alle veljarane inne i vallokalet, jf. valforskrifta §§ 26 og 30. For eksempel skal blinde og svaksynte kunne stemme utan å måtte be om hjelp. Dersom ein veljar har behov for hjelp til å gi stemme, kan veljaren be om hjelp frå ein valfunksjonær. Valfunksjonærane har teieplikt. Veljarar med alvorleg fysisk eller psy-

kisk funksjonshemming kan i tillegg peike ut ein ekstra hjelpar – etter eige val – mellom dei som er til stades, jf. vallova §§ 8-4 (8) og 9-5 (5). For å beskytte veljarar mot utilbørleg press skal det alltid vere ein valfunksjonær til stades når ein veljar får hjelp ved stemmegivinga.

I tillegg må kommunane rette seg etter krava til tilgjengelegheit og universell utforming i diskriminerings- og tilgjengelegheitslova og plan- og bygningslova.

Departementet si vurdering

Departementet understrekar at det er svært viktig at kommunane sikrar god tilgjengelegheit for alle veljargrupper, slik at alle som ønskjer det, kan få stemme. Inntrykket frå evalueringa er at dei aller fleste kommunane har eit bevisst forhold til val av lokale til førehandsstemmegiving.

Dei aller fleste kommunane vurderer i forkant av valet kor eigna vallokala er. Tilbakemeldingane frå kommunane viser dessutan at talet på kommunar der alle vallokala er tilgjengelege for alle veljargruppene, har auka ved dei siste vala. Likevel vurderer departementet det slik at det er mogleg å forbetre tilgjengelegheita endå meir, særleg ved lokale som blir nytta på valdagen. Departementet vil derfor også ved framtidige val vere oppteke av god tilgjengelegheit for alle, og målet er at alle vallokala skal vere lagde til rette for alle veljargruppene.

For å gjere det enklare for kommunane å leggje vallokala til rette, har departementet vore med på å utvikle og leggje til rette for sal av universelt utforma valutstyr. Løysinga gir ei heilskapleg, gjenkjenneleg, funksjonell og fysisk ramme rundt stemmegivinga, og ho sikrar mellom anna krava til informasjon, logistikk, produksjon, montering, vedlikehald og universell utforming.

1.2.1.4 VALGJENNOMFØRING OG OPPLÆRING

Departementet har utvikla valadministrasjonssystemet EVA, som skal bidra til effektiv og korrekt gjennomføring av val. Brukarar av systemet er departementet, fylkeskommunane og kommunane. Ved at systemet er eigd, forvalta og drifta av det offentlege, er det sikra full offentlig kontroll over alle steg i valprosessen. Dette systemet har ført til at departementet si rolle og ansvar for valgjennomføringa er utvida.

Ved stortingsvalet i 2013 ble administrasjonsdelen av EVA (EVA Admin) for første gong nytta i alle kommunane og fylkeskommunane i landet. Den maskinelle oppteljingsdelen av EVA (EVA Skanning) blei nytta i eit utval kommunar og alle fylkeskommunar. Det blei gjennomført forsøk med internettstemmegiving i 12 kommunar i 2013.

Kommunikasjon med kommunane og fylkeskommunane er ein viktig del av arbeidet departemen-

tet gjer for å leggje til rette for god gjennomføring av val. Dette har blitt endå viktigare med innføringa av EVA.

Departementet si vurdering

Den nye rolla som departementet har fått gjennom EVA, vil også ved framtidige val krevje ei god brukarstøtte. Departementet vil vidareføre ordninga med ei brukarstøtte som kan handtere alle førespurnader frå kommunar og fylkeskommunar gjennom valgjenomføringa. Det vil vere eit mål at brukarstøtta har systemfagleg og valfagleg kompetanse og god kapasitet. Departementet vil ta med seg erfaringane frå 2013 som grunnlag for vidare utvikling av brukarstøtta.

Valopplæring av kommunar og fylkeskommunar

Stortingets fullmaktskomité peiker i si innstilling på opplæring som eit viktig forbettringspunkt, og trekkjer særleg fram at det er problematisk at det er så store kvalitetsforskjellar mellom kommunar og i enkelte tilfelle mellom stemmekretsar. Komiteen meiner dette indikerer at opplæringa av valfunksjonærane må bli endå betre, og at bevisstheita om konsekvensen av feil må bli større.

Departementet si vurdering

Det er viktig å sikre ei korrekt, rasjonell og effektiv valgjenomføring i alle kommunane i tråd med vallovgivinga. Gjennomføringa av opplæringsopplegget før valet i 2013 var ressurskrevjande både for departementet og for kommunane som medverka i opplæringa. Departementet skal arrangere opplæringssamlingar i 2015, og kjem i større grad til å halde opplæringa sjølv.

Basert på tilbagemeldingane i evalueringa vil departementet prøve å tilpasse opplæringa meir for fylkeskommunane slik at dei får betre nytte av opplæringssamlinga.

Departementet understrekar at kommunane har eit sjølvstendig ansvar for opplæring. Opplæring av valfunksjonærar og medarbeidarar i kommunane er framleis kommunane sitt ansvar. Departementet kjem også framover til å prioritere å tilby opplæring av sentrale valmedarbeidarar i kommunar og fylkeskommunar. Desse må igjen sørgje for å lære opp eigne valmedarbeidarar i regelverk, rutinar og valsystem.

Systemleverandør til alle kommunane og fylkeskommunane i landet

Ved stortingsvalet i 2013 blei EVA Admin for første gong nytta av alle kommunane og fylkeskommunane i den administrative valgjenomføringa. Dei viktigaste modulane i EVA Admin omfattar ein

modul for å leggje inn grunnlagsdata, behandling av listeforslag, manntalsløyising og registrering av stemmegivingar, ein oppteljingsmodul, ein modul for valoppgjer og kandidatmåling og dessutan ein rapportmodul.

Systemet blei gjort tilgjengeleg for kommunane og fylkeskommunane 1. mars 2013.

Departementet si vurdering

Departementet er fornøgd med innføringa av EVA. Det er eit stort arbeid å rulle ut eit så omfattande system i alle kommunane på ein gong. Val er inga rutineoppgåve, og det blir derfor stilt store krav til brukarvennlegheit, opplæring, gode brukarrettleggingar, rutinar og brukarstøtte. Departementet har fått verdifull erfaring frå valet i 2013, og vil ta med dette i det vidare arbeidet.

Gjennomføringa av stortingsvalet 2013 gav departementet erfaring med maskinell oppteljing hos alle større kommunar og alle fylkeskommunar. Dette gjekk etter departementet si vurdering bra, og frå lokalvalet i 2015 kan alle kommunar og fylkeskommunar som ønskjer det, bruke EVA Skanning.

1.2.2 Ekstern evaluering

1.2.2.1 INNLEIING

Stortingets fullmaktskomité uttalte i si innstilling at valadministrasjonssystemet EVA, inkludert opplæringsprogrammet, bør evaluerast eksternt. På oppdrag frå departementet har analyse- og rådgivingsbyrået Oslo Economics evaluert valgjenomføringa i 2013 med særleg vekt på informasjon, opplæring og brukarstøtte knytt til EVA.

Evalueringa blei gjennomført i perioden oktober 2014–januar 2015. Oslo Economics understrekar at det ville vore ein fordel å gjennomføre evalueringa på eit tidlegare tidspunkt, slik at intervjuobjekta kunne hatt valgjenomføringa friskare i minne.

Proposisjonen gjer greie for dei viktigaste funna frå evalueringa, inkludert enkelte anbefalingar til forbetring i forkant av valet i 2015.

Oslo Economics konkluderer med at opplæringa av kommunane i bruk av EVA samla sett har fungert svært godt. Både spørjeundersøkingar og intervju avdekkjer at kommunane opplever tiltaka som nyttige, sjølv om det blir trekt fram fleire forbettringspunkt. Evalueringa understrekar at kommunane oppfattar valrutineportalen og valhandboka som svært nyttige verktøy utan nemneverdige forbettringsområde.

Evalueringa poengterer at departementet har løyst oppgåva med brukarstøtte på ein god måte. Området brukarstøtta skal dekkje, er svært omfattande og komplekst, samtidig som brukarstøtta berre er operativ ein bestemd periode. Evalueringa anbefa-

ler å spesifisere kompetansen og ansvarsområdet til førstelinjetenesta tydelegare.

Oslo Economics konkluderer med at utrullinga av EVA samla sett var vellykka ved stortingsvalet i 2013, og at kommunar og fylkeskommunar i all hovudsak er tilfredse med både informasjon, opplæring og brukarstøtte.

Oslo Economics påpeiker at ein snittscore på 4,85 på ein skala frå 1 til 6 på hovudspørsmåla i spørjeundersøkinga er ein god score. At kommunane som brukte EVA i 2011, gir høgare score enn andre kommunar, kan indikere at kommunane vil vere endå meir tilfredse ved valet i 2015, sidan dei då vil vere betre kjende med systemet.

Differensiering innanfor opplæringstilbodet blir trekt fram som eit av hovudpunkta for forbetring.

Sjølv om kommunane er fornøgde med funksjonaliteten i EVA, var det fleire som opplevde usikkerheit rundt nedetida til systemet og det svært seine tidspunktet for ferdigstilling. Departementet tok ein stor risiko på dette området. Fleire kommunar avdekte kort tid før valet viktige feil som dei meiner kunne fått kritiske følgjer for valgjennomføringa. Eit så viktig system må vere ferdigstilt og ferdigtesta i god tid før valet, og kommunane ønskjer ein lang periode med stabilt system i forkant av valgjennomføringa for å skape tryggleik. Sjølv om resultatet ved valet i 2013 var bra, bør departementet si tidslinje for testing og utrulling av EVA justerast for å minske risikoen for feil.

Evalueringa understrekar til slutt at det er viktig å gjennomføre grundige evalueringar også av seinare val, med ein kombinasjon av spørjeundersøkingar og intervju.

1.2.2.2 DEPARTEMENTET SI VURDERING

Den eksterne evalueringa gir nyttige innspel når departementet skal vurdere endringar i valarbeidet, særleg knytt til informasjon, opplæring og brukarstøtte. Departementet vil mellom anna differensiere opplæringa på ein slik måte at kommunar og fylkeskommunar får meir tilpassa opplæring. Departementet kjem til å følgje anbefalinga om å ferdigstille systemet og dokumentasjonen på eit tidlegare tidspunkt. Det skal gjennomførast mest mogleg realistiske øvingar i god tid, for å gjere kommunane trygge på at systemet fungerer.

Departementet vil også leggje til rette for at systemopplæringa i EVA Skanning blir meir integrert i den generelle opplæringa i oppteljing, både fagleg og praktisk ved gjennomføring på same tid og stad. Departementet vil etter valet i 2015 gjennomføre ei ekstern evaluering på eit tidlegare tidspunkt.

Brukarstøtteordninga blir vidareført med Brønnøysundregistra som førstelinje. Det vil bli gitt meir målretta opplæring av Brønnøysundregistra slik at

dei blir sett i stand til å svare på fleire førespurnadar enn i 2013. Vidare blir det iverksett tiltak internt i departementet slik at kommunane får same type behandling uavhengig av kven som handterer førespurnaden.

1.2.3 Forsøk ved stortingsvalet 2013

1.2.3.1 FORSØK MED INTERNETTSTEMMEGIVING

Ved stortingsvalet i 2013 blei det gjennomført forsøk med elektronisk stemmegiving via Internett i 12 kommunar. Kommunane som deltok i forsøket, var Hammerfest, Bodø, Vefsn, Ålesund, Bremanger, Radøy, Sandnes, Mandal, Larvik, Re, Fredrikstad og Tynset. Fredrikstad og Larvik kom til som nye forsøkskommunar i 2013, mens dei andre 10 kommunane hadde delteke i forsøk også i 2011. Forsøket auka dermed frå cirka 168 000 stemmeføre i 2011 til cirka 250 000 stemmeføre i 2013.

Det var mogleg å stemme via Internett gjennom heile førehandsstemmeperioden, frå 12. august til 6. september 2013. Alle med stemmerett i forsøkskommunane kunne gi eit uavgrensa tal internettstemmer, og dei kunne også stemme på papir. Ei papirstemme gitt i vallokalet, anten på førehand eller på valtinget, ville kansellere den eventuelle internettstemma til veljaren. Det var ikkje mogleg å stemme via Internett på valdagen.

Totalt valde 70 090 veljarar å gi den teljande stemma si via Internett. Det utgjør totalt 36 prosent av alle dei mottekne stemmene i forsøkskommunane. I forsøkskommunane stemte 47 prosent av veljarane på førehand, mens 30 prosent avla førehandsstemme i landet totalt sett.

Forsøket i 2013 er evaluert av Institutt for samfunnsforskning (ISF). Rapporten Internettvalg – Hva gjør og mener velgerne? er publisert på www.regjeringen.no.

Det har vore stor politisk ueinighet om forsøket med internettstemmegiving, og saka har vore diskutert i Stortinget ved fleire høve. Departementet meiner at forsøka har gitt nyttig informasjon og erfaringar, men vil ikkje vidareføre forsøk med internettstemmegiving.

1.2.3.2 FORSØK MED ELEKTRONISK AVKRYSSING I MANNTALET PÅ VALGDAGEN OG FORENKLA FRAMGANGSMÅTE FOR MOTTAKE AV FRAMANDE STEMMER

Ved kommunestyre- og fylkestingsvalet i 2011 blei det gjennomført forsøk med elektronisk avkryssing i manntalet på valgdagen i kommunane Hammerfest, Bodø, Vefsn, Ålesund, Bremanger, Radøy, Sandnes, Mandal, Re og Tynset. I 2013 blei forsøket utvida med kommunane Oslo, Bergen, Trondheim, Fredrikstad og Larvik.

Etter forsøka i 2011 og 2013 opplyser forsøkskommunane at elektronisk avkryssing i manntalet og forenkla framgangsmåte for mottak av framandstemmer på valgdagen effektiviserte gjennomføringa i vallokala, både for veljarane og for valfunksjonæra.

Departementet vil vidareføre forsøket, samt invitere ytterlegare 15 av dei største kommunane til å delta i eit nytt forsøk i 2015.

Departementet si vurdering

Departementet ser på forsøka som blei gjennomførte i 2011 og 2013, som vellykka. Men departementet vurderer det slik at det er behov for meir forsøksverksemd før elektronisk avkryssing i manntalet og endra framgangsmåte for mottak av framande stemmer på valdagen eventuelt kan innførast som ei permanent ordning.

Bakgrunnen for at det er ønskjeleg med fleire forsøk, er mellom anna å få erfaring over tid, særleg frå dei kommunane som har flest framande stemmer. Det er der effektiviseringspotensialet er størst. Oslo, Bergen og Trondheim har gjort betydelege investeringar i infrastruktur, og det er ønskjeleg å sjå om desse investeringane vil føre til innsparingar ved lokalvalet i 2015.

Det er behov for meir kunnskap om kva krav det er føremålstenleg å stille til kommunane ved full innføring. Det gjeld spesielt risikovurderinga og risikoreduserande tiltak. Evalueringar som er gjorde dei siste åra, viser at kommunane i liten grad gjer risikovurderingar og har beredskapsplaner for val, også når det gjeld innføring av nye rutinar.

I vidareføringa blei ytterlegare 15 kommunar inviterte til å delta i forsøket ved kommunestyre- og fylkestingsvalet i 2015. 12 av desse takka ja til å delta, slik at forsøket vil omfatte totalt 27 kommunar. Departementet inviterte dei kommunane som hadde flest stemmeføre ved sist lokalval, sidan desse kommunane vonleg har størst effektiviseringspotensial gjennom ei slik ordning. Kommunane må sjølve dekkje dei eventuelle kostnadene som deltakinga i forsøket fører med seg.

Forsøket i 2015 skal evaluerast særskilt. Dersom dette skal innførast som ei permanent ordning, vil departementet leggje det fram for Stortinget i ein lovproposisjon før stortingsvalet i 2017.

1.2.4 Sametingsvalet

Valdeltakinga ved sametingsvalet i 2013 var på 66,9 prosent. Det er ein nedgang på 2,4 prosentpoeng samanlikna med 2009, og 5,7 prosentpoeng lågare enn i 2005. Valdeltakinga ved sametingsvalet i 2013 var om lag 11 prosentpoeng lågare enn ved stortingsvalet. Totalt blei det gitt 10 040 godkjende stemme-

givingar til sametingsvalet. Resultata frå valet viser store variasjonar i valdeltakinga i dei ulike valkretsane. Det var høgast valdeltaking i dei to nordlegaste valkretsane, Åvjaværri valkrets med 74,3 prosent og Østre valkrets med 74,2 prosent. Lågast var valdeltakinga i Sør-Noreg valkrets med 56 prosent. Dette var likevel ein auke på 1,7 prosentpoeng samanlikna med 2009.

Departementet har ikkje evaluert sametingsvalet for seg. Sametinget har sjølv evaluert sametingsvalet i 2013.

1.3 Internasjonal valobservasjon

1.3.1 Observasjon av stortingsvalet 2013

Vallova fekk i 2009 ei ny føresegn om valobservasjon (§ 15-10). Føresegna forpliktar kommunane til å ta imot og leggje til rette for akkrediterte valobservatørar. Departementet har sidan dette teke imot valobservatørar ved kvart val.

Departementet inviterte både Organisasjonen for sikkerheit og samarbeid i Europa (OSSE) og Carter-senteret til å observere stortingsvalet i 2013.

I tillegg til observatørar frå OSSE akkrediterte departementet til saman 140 internasjonale valobservatørar. Valobservatørane reiste rundt i Noreg og besøkte vallokale både i førehandsstemmeperioden og på valdagen.

1.3.2 Rapport frå OSSE om stortingsvalet 2013

OSSE offentleggjorde sin EAM-rapport frå stortingsvalet 2013 den 13. januar 2014. OSSE konkluderer slik i rapporten:

«Valget hadde en høy grad av tillit både blant politiske deltakere og offentligheten generelt. Lovgivningen gir et solid grunnlag for å gjennomføre demokratiske valg. Gjennomføringen av valget var profesjonelt og effektivt, og hadde høy tillit blant interessegrupper. Valgmyndigheten fortsetter å gradvis modernisere valgprosessen, blant annet gjennom ulike pilotprosjekter.»

OSSE trekkjer også fram at dei norske vala er prega av ein omfattande stemmeperiode som gir veljarane god moglegheit til å avleggje stemme. Rapporten inneheld 16 oppmodingar der OSSE ber departementet om å vurdere regel- og rutineendringar. Fem av desse er kategoriserte som hovudoppmodingar.

Departementet har som i 2009 svart på tilbake-meldingane frå OSSE i ein rapport. I rapporten gir departementet tilbakemelding om anbefalingane til OSSE og gjer greie for kva planar som er lagde for å følgje opp anbefalingane. Dette kapitlet inneheld ei oversikt over OSSEs oppmodingar og departementet sine kommentarar til dei ulike problemstillingane.

1.3.2.1 PLIKTA Å STILLE TIL VAL

OSSE meiner at det er grunn til å gå gjennom den pålagde plikta innbyggjarane har til å godta nominasjon til partilister, for å sikre at plikta stemmer overens med OSSEs forpliktingar og internasjonale standardar. OSSE tok opp denne problemstillinga også i rapporten etter valet i 2009, noko som førte til at regelen blei endra for lokalval.

Departementet si vurdering

Plikta å stille til val dersom ein er sett opp på ei liste, er omstridd. Ved kvart val opplever personar å bli oppførte på ei liste mot sin vilje. Det kan oppfattast som urimeleg eller ubehageleg, spesielt viss det fører til at ein blir assosiert med politiske standpunkt ein ikkje er einig i. Reelt må personen melde seg inn i eit anna parti for å unngå dette, noko som strir mot organisasjonsfridommen. Det er vanskeleg å forsvare ei slik ordning, og reglane ved lokalval blei derfor endra slik at ein kan levere ei skriftleg erklæring til valmyndigheitene om at ein ikkje ønskjer å stå på den aktuelle lista.

Ei tilsvarande endring for stortingsval krev ei endring i Grunnlova § 63, og det er førebels ikkje blitt fremja forslag om dette i Stortinget. Departementet ser at det er uheldig å ha ulikt regelsett på området, sidan omsyna bak regelendringa for lokalval er like for stortingsval. Departementet meiner derfor at regelen også bør endrast når det gjeld stortingsval.

1.3.2.2 KLAGEORDNINGA

OSSE anbefaler at det bør vurderast å la ein kompetent domstol behandle alle valrelaterte ankesaker. Dette blei også anbefalt i rapporten etter valet i 2009, men det blei ikkje gjort nokon endringar på dette området i etterkant.

Departementet si vurdering

Riksvalstyret er klageinstans ved stortingsval, med unntak av klagar om stemmerett og retten til å gi stemme, der Stortinget avgjer klagane. Riksvalstyret skal uttale seg om klagar som Stortinget skal avgjere. Ved stortingsval er det Stortinget sjølv som godkjenner valet, og som påbyr omval dersom valet blir kjent ugyldig. Kommunal- og moderniseringsdepartementet er sekretariat for riksvalstyret og førebur klagesakene. Ved kommunestyreval og fylkestingsval er departementet klageinstans. Vedtaka departementet gjer i klagesakene er endelege og kan ikkje først inn for domstolane til overprøving.

Etter stortingsvalet i 2009 bad departementet Venezia-kommisjonen om å greie ut det norske regelverket for klage og godkjenning av val og forholdet til internasjonale forpliktingar. I ei felles fråsegn frå

Venezia-kommisjonen og OSSE blei det konkludert med at Noreg bør inkludere domstolane eller eit domstolsliknande organ ved tvisteløysing i valrelaterte saker for å oppfylle internasjonale standardar og krav, og at det bør innførast tidsfristar for kva tid avgjerder i klagesaker skal liggje føre. Vidare er det anbefalt at domstolane eller eit anna uavhengig organ med rettsleg myndigheit skal gjere den endelege godkjenninga av vala.

Departementet vil med bakgrunn i dette vurdere nærmare problemstillinga knytt til klagar og godkjenning av val.

1.3.2.3 MOGLEGHEITA LISTEKANDIDATAR HAR TIL Å SITJE I VALSTYRET

OSSE anbefaler å vurdere ei endring av vallova for å hindre listekandidatar frå å ha stillingar i valadministrasjonen, altså verken i stemmestyra eller i valstyra. Bakgrunnen for dette er ifølgje OSSE å forhindre faktiske eller opplevde interessekonflikhtar. Ei liknande oppmoding blei fremja i rapporten etter valet i 2009.

Departementet si vurdering

Departementet er einig i at det er prinsipielt uheldig at kandidatar som sjølve stiller til val, har direkte kontakt med veljarane i stemmesituasjonen. Det er derimot viktig å ikkje setje fleire avgrensingar enn nødvendig. Eit grunnleggjande prinsipp er at færrest mogleg skal vere utelukka frå val til folkevalde organ. Departementet skil her derfor mellom valbarheit til høvesvis valstyre og stemmestyre. Vallova blei endra etter OSSEs oppmodingar i 2009, og listekandidatar kan ikkje lenger sitje i stemmestyre eller vere valfunksjonærer i vallokala.

Departementet vurderte også om lovendringa i tillegg skulle gjelde valstyre, og konkluderte med at det ikkje er nokon grunn til å avgrense moglegheita listekandidatar har til å sitje i valstyre. Valstyret er eit fast utval som kommunestyra og fylkestinga vel, der medlemmane kan vere representantar eller vararepresentantar i kommunestyret eller fylkestinget. Møta er opne og planlagde, og det ligg føre offentleg tilgjengelege saksdokument og protokollar. Medlemmane i valstyret har ikkje direkte kontakt med veljarane i valhandlinga, slik medlemmane av stemmestyret har, og samansetjinga er tverrpolitisk. Departementet held fast på denne vurderinga av å tillate listekandidatar å sitje i valstyre, og vil ikkje følgje opp oppmodinga frå OSSE på dette punktet.

1.3.2.4 RETTEN INDIVIDET HAR TIL Å STILLE TIL VAL

OSSE meiner valordninga bør endrast for å opne for at uavhengige kandidatar kan stille til val, det vil

seie uavhengig av eit parti eller ei anna gruppering og uavhengig av kravet til talet på kandidatar på lista. Ein person skal såleis ha høve til å få godkjent ei liste med berre seg sjølv som kandidat.

Departementet si vurdering

Den reelle terskelen for å stille til val i Noreg er låg. Enkeltpersonar treng ikkje vere tilknytte verken eit politisk parti eller ein organisasjon for å stille liste til val. Krava er at lista må ha tilstrekkeleg dokumenterbar støtte i form av signaturar, eventuelt stemmer ved sist val, og må innehalde like mange namn som det er mandat i det aktuelle fylket. Departementet viser til at listesystemet er eit grunnleggjande og velfungerande element i demokratiet vårt, og ser ikkje grunn til å endre på desse reglane.

1.3.2.5 OM EVA

OSSE oppmodar om at elektroniske system blir testa i god tid før valdagen for å unngå moglege feil og forseinkingar. Dei anbefaler også at myndighetene kan regulere det elektroniske valadministrasjonssystemet meir detaljert gjennom meir omfattande retningslinjer, for å sikre at alle aspekta blir tekne hand om.

Departementet si vurdering

Implementeringa av EVA i alle kommunar og fylkeskommunar ved stortingsvalet i 2013 var eit svært omfattande arbeid som gav departementet ei ny og krevjande rolle i valgjennomføringa. Utvikling av god funksjonalitet blei prioritert, noko som førte til at systemet ikkje blei testa i god nok tid før det blei teke i bruk. Tidlegare og meir omfattande testing av elektroniske system var eit punkt som også blei trekt fram av kommunane i spørjeundersøkinga som blei sendt i etterkant av valet i 2013. Departementet er derfor i gang med å følgje opp denne oppmodinga. Departementet understrekar at systemet fungerte godt under valet i 2013, men programoppdateringar og feilrettingar kunne vore testa tidlegare før utrullinga til kommunar og fylkeskommunar. Departementet har sett i verk eit nytt testopplegg for EVA slik at all programvare er grundig testa før implementering i systemet. Gjennomføring av testane har høg prioritet i valførebuvingane.

Departementet tilbyr omfattande opplæring i bruk av EVA til alle kommunar og fylkeskommunar. Det ligg også føre oppdaterte detaljerte brukarrettledningar på alle delar av EVA, og departementet har eit stort brukarstøtteapparat tilgjengeleg for kommunane. Ein arbeider kontinuerleg med forbetring på dette området.

Oppmodinga frå OSSE blir også følgt opp i det vidare arbeidet med EVA.

1.3.2.6 OPPTELJING OG PUBLISERING AV VALRESULTAT

OSSE anbefaler at valmyndighetene bør vurdere å offentliggjere valresultata for kvart enkelt vallokale for å styrkje openheita og innsynet endå meir.

Departementet si vurdering

Det er i dag berre dei fire største kommunane som offentliggjør oppteljingsresultat frå valtinget per valkrets. Både veljarane og media ønskjer at resultata per valkrets skal offentliggjørast i fleire kommunar.

Etter regelendringa i forkant av valet i 2013 blei det ikkje lenger mogleg å få resultat per valkrets i førehandsstemmegivinga. Alle veljarane kunne leggje setelen direkte i urna i ein valfri valkrets i kommunen. Det førte til at stemmesetlane ikkje lenger kunne sorterast på krets. Med den noverande rutinen er det altså ikkje mogleg med kretsvis resultat for førehandsstemmegivinga, noko som mellom andre Høgre i si høyringsfråsegn påpeiker er uheldig.

Frå og med valet i 2015 er det departementet som har ansvar for valresultatrapporteringa. Som ein del av dette oppdraget er det vurdert å offentliggjere valresultat kretsvis for fleire kommunar. Det er kommunane sjølve som avgjer om stemmene skal teljast opp kretsvis eller for kommunen samla. Departementet vil leggje til rette for at alle kommunar som har kretsvis oppteljingar, kan få oppteljinga offentliggjord på valresultatsida til departementet. Oppmodinga blir altså teken til følgje for kommunar som på valtinget har kretsvis valresultat.

1.4 Lovendringsforslag

1.4.1 Ansvar for valkort

1.4.1.1 GJELDANDE RETT

Valstyret skal sørge for at det blir sendt ut valkort til alle som har stemmerett, er innførte i manntalet i kommunen og har bustadadresse innanriks (unnateke Svalbard og Jan Mayen), jf. vallova § 2-3 (3).

Departementet har i vallova § 2-9 bokstav c heimel til å gi forskrift om produksjon, utforming, utsending og bruk av valkort. Krava er fastsette i valforskrifta kapittel 5.

Valforskrifta § 22 (1) set fast at det er manntalet per 10. juli som skal leggjast til grunn for produksjonen av valkorta. Valkorta skal vere veljarane i hende innan den ordinære førehandsstemmegivinga startar, jf. valforskrifta § 22 (2). Det vil seie at valkorta må vere framme før førehandsstemmegivinga startar 10. august.

Dersom ein veljar gir ei førehandsstemme som skal leggjast i ein stemmesetelkonvolutt og ikkje har med seg valkort, skal stemmemottakaren innanriks (unnateke på Svalbard og Jan Mayen) skrive ut valkort til veljaren, jf. valforskrifta § 22 (3). Ved tidleg-

stemmegivinga har veljaren normalt ikkje motteke valkort, og valkortet må skrivast ut når det blir gitt ei slik stemme. Valkortet skal fyllast ut slik at det er mogleg å eintydig identifisere veljaren ut frå opplysningane på valkortet, jf. valforskrifta § 22 (4).

Utforming av valkort er regulert av valforskrifta § 23.

Valkorta har ulike funksjonar. «Identifisering» av veljaren og framsending til rett valstyre var utgangspunktet for ordninga med valkort. Valkortet er ei viktig informasjonskjelde for veljaren, og er ei stadfesting til veljaren om at han eller ho er innført i manntalet og har stemmerett i kommunen.

Valkortet har informasjon om kvar i manntalet namnet på veljaren står. Dette hjelper stemmemottakaren med å raskt finne veljaren i manntalet, og bidreg til å sikre at avkryssing i manntalet skjer ved rett namn. Valkortet har påtrykt adresse til valstyret i den kommunen der veljaren har stemmerett og stemmegivinga skal behandlast. Dermed kan stemmegivinga lett vidaresendast når veljaren har stemt i ein annan kommune. Vidare er det påtrykt informasjon som fortel valstyret kven veljaren er når stemmegivinga skal godkjennast og det skal setjast kryss i manntalet.

1.4.1.2 DEPARTEMENTET SI VURDERING OG FORSLAG

Fleirtalet av høringsinstansane støttar forslaget frå departementet om å overføre ansvaret for produksjon og utsending av valkort frå kommunane til departementet. Fleirtalet støttar også forslaget om å utvide forskriftsheimelen om valkort til å omfatte departementet si myndigheit til å gi nærmare føresegnar om pliktene til valstyret i samband med produksjonen og utsendinga. Departementet får støtte for sitt syn på at statleg ansvar for valkort bidreg til å sikre ein felles standard for heile landet.

Departementet meiner at statleg ansvar for valkort vil vere prissparande for kommunane, og dessutan innebere ei forenkling. Det vil også sikre at alle veljarane får same minimumsinformasjon. Ved bruk av valadministrasjonssystemet EVA får departementet no direkte tilgang til dei grunnlagsdata som kommunane sjølve legg inn i systemet.

Departementet har i dag ansvar for at manntalet blir oppretta og oppdatert på grunnlag av opplysningar frå folkeregistertyndigheita. Valkorta blir laga på bakgrunn av manntalet. Sidan produksjon og utsending av valkort har nær samanheng med utarbeiding av manntalet, meiner departementet at dette talar for at statleg myndigheit også får ansvar for produksjon og utsending av valkort.

Departementet meiner derfor at tida no er moden for at departementet tek over ansvaret for produksjon og utsending av valkort.

Departementet føreslår å dekkje kostnadene til trykking og distribusjon av valkort via valløyvinga. I høringsrunden blei departementet bede om å vente med eit uttrekk til ein har betre erfaringstal, for eksempel etter valet i 2015. Departementet har basert utrekningane sine på erfaringane frå valet 2013, då departementet stod for produksjon og utsending av valkort på vegner av kommunane. Dei totale kostnadene for dette var då på om lag 18 mill. kroner. Ein ventar at beløpet vil vere tilnærma likt ved valet i 2015.

Departementet held ved lag forslaget om å overføre ansvaret for produksjon og utsending av valkort frå kommunane til departementet. Det same gjeld forslaget om å endre forskriftsheimelen slik at departementet kan gi forskrift om pliktene til valstyret i samband med produksjon og utsending av valkort.

Det er den enkelte kommunen som sit på dei opplysningane som skal først på valkortet (opplysningar om namnet på vallokala, adresse og opningstid på valdagen(-ane) og dessutan opplysningar om manntalet i kommunen, som for eksempel rodeinndeling). Departementet er derfor avhengig av at kommunane gir departementet dei data valkortet skal innehalde. Departementet føreslår å regulere dette nærmare i valforskrifta. I praksis registrerer kommunane desse opplysningane i EVA. Departementet understrekar at den enkelte kommunen sjølv er ansvarleg for at informasjonen er korrekt.

Departementet vil vurdere bruk av postadresser på valkortet i staden for bustadadresser. Departementet vil også vurdere å sjå nærmare på bruken av elektronisk valkort ved framtidige val.

1.4.2 Kretsendingar

1.4.2.1 GJELDANDE RETT

I vallova § 9-3 (1) andre punktum står det at kretsendingar skal rapporterast til folkeregistertyndigheita. Folkeregistertyndigheita ved Skattedirektoratet er ikkje lenger rett mottakar av slike meldingar frå valstyra. Det er sentral matrikkeleining (Statens kartverk) som skal ta imot slike meldingar, og som sørgjer for å oppdatere matrikkelen. Data frå matrikkelen blir send over til Skattedirektoratet og kopla saman med folkeregisteropplysningar.

1.4.2.2 DEPARTEMENTET SI VURDERING OG FORSLAG

Departementet viser til at lovendringa som er føreslått i høringsnotatet, er ei reint teknisk endring som ikkje inneber noka realitetsendring av det som er dagens situasjon og til at forslaget har fått brei tilslutning i høringsrunden.

Departementet føreslår derfor å endre vallova § 9-3 (1) andre punktum slik at orienteringar om end-

ringar i stemmekretsinnndelinga skal meldast til den sentrale matrikkelmyndigheita.

Når det gjeld Kartverkets ønske om heimel til å gi retningslinjer om meldingar av endringar, vil departementet kommentere at ein eventuell heimel til å gi slike retningslinjer bør forankrast i vallova og liggje til departementet.

1.4.3 § 3-3 (3) bokstav c

1.4.3.1 GJELDANDE RETT

Det følgjer av vallova § 3-3 (3) at «den som foretar revisjon for en kommune eller fylkeskommune», er utelukka frå val til fylkestinget eller kommunestyret.

På bakgrunn av fråsegnene frå forarbeida kjem departementet til at det er klart at vallova § 3-3 (3) bokstav c inneber at utelukka frå val til fylkestinget eller kommunestyret er den som gjer revisjon i vedkommande kommune eller fylkeskommune. Føreseigna inneber ikkje at revisorar generelt vil vere utelukka frå val.

Eit eksempel: Revisor AA, som utfører revisjon for kommune X, men som er busett i kommune Y, vil dermed kunne veljast til kommunestyret i Y.

1.4.3.2 FØRESPURNAD FRÅ NORGES KOMMUNE-REVISORFORBUND (NKRF)

NKRF reiser i brev til departementet av 3. juni 2014 spørsmål om forståinga av vallova § 3-3. Dei peiker på at forskjellen i formuleringane i føresegnene frå 1985 og 2002 reint språkleg – etter deira mening – neppe kan forståast på annan måte enn at den som gjer revisjon, er utelukka frå val til fylkesting eller kommunestyre, uansett kva (fylkes-) kommune vedkommande reviderer. Deira eigen konklusjon er likevel at føreseigna ikkje er meint slik, og viser til det refererte sitatet frå Ot.prp. nr. 70 (2002–2003). Dei kjem til at revisorar er utelukka frå val i kommunen eller fylkeskommunen der vedkommande utfører revisjon. Dei ber vidare om at ordlyden i vallova § 3-3 blir endra på ein passande måte, for å unngå misforståingar.

Departementet varslar i brev av 23. juni 2014 til NKRF at ein vil sjå nærmare på ordlyden i vallova § 3-3 (3).

1.4.3.3 DEPARTEMENTET SI VURDERING OG FORSLAG

Departementet kjem til at det er behov for ei presisering i lovteksten når det gjeld revisorar og om dei kan stille til val. Det bør gå klart fram at forbodet mot at ein revisor kan veljast til kommunestyre eller fylkesting, er avgrensa til den kommunen eller fylkeskommunen der vedkommande gjer revisjon. Departementet føreslår å endre lovteksten ved å byte ut for-

mulinga «for en kommune eller fylkeskommune» med «for kommunen eller fylkeskommunen».

Vidare føreslår departementet ei mindre redaksjonell endring i paragrafen.

Departementet føreslår å ta føreseigna om revisor inn i bokstav b som eit nytt siste strekpunkt, samtidig som punkt c blir oppheva.

Departementet har vurdert at det ikkje har vore nødvendig å sende dette forslaget på ei eiga høyring.

1.4.4 § 8-3 (2) bokstav a

1.4.4.1 GJELDANDE RETT

Vallova § 8-3 (2) bokstav a inneheld ei føresegn om at innanriks skal stemmegiving gjennomførast på alle helse- og sosialinstitusjonar i kommunen og elles der valstyret har bestemt. Det skal haldast førehandsstemmegiving minst éin dag ved alle institusjonane. Valforskrifta § 25 bestemmer at ein ved stemmemottak på helse- og sosialinstitusjonar også kan ta imot stemmer heime hos personar som oppheld seg i trygde- og omsorgsbustader, når desse er tilknytt institusjonen.

1.4.4.2 DEPARTEMENTET SI VURDERING OG FORSLAG

Departementet sluttar seg til høyringsfråsegna frå Helsedirektoratet, og føreslår å endre formuleringa frå «helse- og sosialinstitusjoner» til «helse- og omsorgsinstitusjoner». Den føreslåtte endringa er av reint språkleg art og inneber inga realitetsendring. Slik departementet ser det, har det derfor ikkje vore nødvendig å sende dette forslaget på ei eiga høyring.

1.5 Omtale av problemstillingar der det ikkje er forslag om lovendringar

1.5.1 For seint innkomne førehandsstemmer

1.5.1.1 GJELDANDE RETT

Det følgjer av vallova § 8-1 (2) at førehandsstemmegivinga innanriks skal avsluttast fredagen før valdagen. Det er ikkje gitt noko klokkeslett. Utanriks stemmegiving skal avsluttast den nest siste fredagen før valdagen, jf. vallova § 8-1 (2). Veljarane kan førehandsstemme i alle kommunane i landet, på utanriksstasjonar og konsulat og hos stemmemottakarar som er oppnemnde av departementet utanriks.

Valforskrifta § 27 (8) krev at førehandsstemmer som er mottekne i den siste veka av førehandsstemmeperioden, skal sendast vidare til heimkommunen til veljaren kvar dag. Det er vidare eit krav at førehandsstemmegivingane skal sendast som A-post eller på raskare måte, jf. valforskrifta § 27 (9).

Førehandsstemmer som skal kunne godkjennast og telje med i valoppgjeret, må vere komne inn til

valstyret valdagen klokka 21.00. Stemmer som kjem etter denne fristen, skal forkastast, jf. vallova § 10-1 bokstav g.

1.5.1.2 PROBLEMSTILLINGA

Ved valet i 2013 kom 1 653 førehandsstemmer for seint fram og blei derfor forkasta. Årsakene til dette er mellom anna feilsending, forveksling av kommunar, sein sending frå stemmemottakaren, mangelfull adressering eller forseinkingar i postgangen.

Departementet drøfta også problemstillinga rundt for seint innkomne førehandsstemmer i Ot.prp. nr. 24 (2006–2007). Departementet gjekk her ikkje inn for å endre fristane for mottak eller godkjenning av førehandsstemmer. Men det blei teke inn i valforskrifta at stemmer skal sendast med A-post eller raskare, og at utanbysstemmer skal sendast kvar dag den siste veka av førehandsstemmeperioden.

Stortingets fullmaktskomité kommenterte problemstillinga i Innst. 1 S (2013–2014), og uttalte at dei meiner talet på for seint innkomne førehandsstemmegivingar er uakseptabelt høgt. Komiteen meiner at det bør stillast endå klarare krav til sendinga av førehandsstemmer. Det bør presiserast endå tydelegare at stemmemottakaren har ansvar for å sende førehandsstemmene til rett kommune og til å sende dei på ein tryggast mogleg måte slik at stemmegivingane kjem fram før fristen. Om nødvendig må ein bruke ekspresspost eller bod når ein skal sende førehandsstemmer tett opp mot valdagen. Komiteen ber departementet vurdere om ein bør gi reglar om dette, for eksempel i forskrift.

Komiteen meiner det er uheldig at dei forkasta for seint innkomne førehandsstemmene ikkje blir registrerte, og ser det som viktig at alle forkastingar, så langt det er mogleg, blir registrerte og går fram av den offisielle statistikken som ligg til grunn for kontrollen med stortingsvalet.

Komiteen ber departementet sørge for at det blir etablert betre rutinar for både registrering av for seint innkomne førehandsstemmegivingar og rapportering av dette til fylkesvalstyra. Om nødvendig meiner komiteen at også møtebøkene bør endrast slik at fylkesvalstyra kan registrere dette som ledd i si endelege oppteljing. Forkastingar av for seint innkomne førehandsstemmegivingar bør i det minste registrerast fram til fylkesvalstyret legg fram møteboka si.

1.5.1.3 DEPARTEMENTET SI VURDERING

Tilbakemeldingar frå kommunane i etterkant av valet i 2013 viser at årsaka til forseinkingane ofte er manglande gjennomføring av eksisterande tiltak, mellom anna feiladressering, bruk av B-post som sendemåte eller for sein innlevering til postkontor. Dette tyder på at talet på for seint innkomne føre-

handsstemmer bør kunne reduserast ved å skjerpe inn dei eksisterande rutinane.

Departementet føreslår derfor i denne omgang ikkje å endre fristen for sending eller mottak av førehandsstemmer.

Departementet ønskjer derimot å forskriftsfeste bruk av eigen sendingskonvolutt. Ingen av høyringsinstansane er negative til forslaget, og ei rekkje kommunar har allereie teke i bruk dette. Bruk av eigen sendingskonvolutt reduserer vonleg talet på feiladresseringar. I tillegg vil departementet forskriftsfeste at førehandsstemmer skal sendast kvar dag dei to siste vekene av førehandsstemmeperioden.

Departementet vil under opplæringa understreke ansvaret kommunane har for å få sendt førehandsstemmer på rett måte innan fristen. Kommunane må sørge for at alle stemmemottakarane er merksame på ansvaret for riktig adressering til valstyret i mottakar-kommunen og bruk av A-post eller raskare som sendemåte.

Posten vil sende ut brev til alle kommunane i forkant av valet, og kommunane blir oppmoda i aller sterkaste grad til å nytte seg av tilbodet om lokalt samarbeid. Ved å gjere seg kjende med den siste fristen for innlevering av førehandsstemmer kan kommunane hjelpe til med å redusere talet på stemmer som kjem fram til mottakar-kommunen for seint. Posten kan hjelpe til med å føreslå alternative leveringsmåtar til A-post for stemmene som skal sendast den siste dagen i førehandsstemmeperioden.

Når det gjeld utanriksstemmer, er departementet i dialog med Utanriksdepartementet om sendemåtar. Opplæringsmateriellet til stemmemottakarane på utanriksstasjonane er oppdatert og inneheld ein ny instruks om sendemåte.

Departementet skal etter valet i 2015 gjennomføre ei evaluering som ser nærmare på bakgrunnen for at førehandsstemmer kjem fram for seint, basert på innrapporterte tal frå kommunane. Det er derfor viktig at alle kommunar registrerer og rapporterer årsaka til eventuelle for seint innkomne førehandsstemmer, slik at departementet kan vurdere eventuelle vidare tiltak før valet i 2017. Denne evalueringa vil også danne grunnlag for eventuelle endringar i rapportering av for seint innkomne førehandsstemmer, enten via EVA eller i møtebøkene til valstyret og fylkesvalstyret.

1.5.1.4 FORSLAG OM NY POSTLOV OG POST-FORSKRIFT

I Prop. 1 S Tillegg 1 (2013–2014) kap. 1370 Post-tjenester føreslår regjeringa å gjennomføre EUs tredje postdirektiv og redusere talet på omdelingsdagar frå seks til fem dagar i veka, med mogleg unntak for nokre tenester. Samferdselsdepartementet følgde opp forslaget med eit høyringsnotat om utkast til ny

postlov og postforskrift, med høyringsfrist 26. januar 2015. Det eine hovudforslaget er at postomdeling på laurdagar ikkje lenger skal vere ei leveringspliktig teneste. Samferdselsdepartementet viser til nedgangen i brevmengda generelt, og at volumet av postsendingar som blir omdelte på laurdagar, berre er ein fjerdedel av volumet som går ut på kvardagar.

Lovforslaget inneber at førehandsstemmer som blir leverte etter innleveringsfristen fredag før valdagen, blir liggjande til måndag og dermed først kjem fram til mottakarkommunen tysdag etter valet. For kommunar i Nord-Noreg med to dagars leveringstid inneber endringa at post som er innlevert fredag kveld den siste dagen i førehandsstemmeperioden, først kjem fram til mottakarkommunen onsdag etter valet.

Forslaget til den nye postlova inneheld ei føresegn om spesielle samfunnspålagde oppgåver. Lova opnar for at «myndigheten kan inngå avtale med eller pålegge leveringspliktig tilbyder å sikre innsamling og utlevering av forhåndsstemmer innenriks siste helg før valgdag ved stortings-, fylkestings- og kommunestyrevalg».

Eventuelle endringar i postlova vil mest sannsynleg først gjelde frå stortings- og sametingsvalet i 2017. Dersom endringane blir gjennomførte, vil departementet på nytt vurdere å endre fristen for å gi eller ta imot førehandsstemmer. Departementet vil då leggje fram eventuelle fristendringar i ein lovproposisjon til Stortinget før stortingsvalet i 2017.

1.6 Økonomiske og administrative konsekvensar

Forslaget om endring av ansvaret for produksjon og utsending av valkort vil få økonomiske konsekvensar, for både kommunane og departementet. Departementet føreslår at kostnadene ved produksjon og utsending av valkort til alle som har stemmerett i landet blir dekte via valløyvinga. Basert på erfaringane frå 2013, då departementet stod for produksjon og utsending av valkort på vegner av kommunane, vil dei totale kostnadene for dette vere på om lag 18 mill. kroner. Det vil innebere ei direkte innsparing for kommunane, og det vil derfor vere naturleg å trekkje desse midlane i rammetilskotet til kommunane. Departementet anbefaler å dekkje inn innsparinga over to år. Endringa vil også innebere forenkling og ressursparing for kommunane, sidan dei ikkje treng å gjennomføre anbodskonkurransar. Samtidig vil det føre med seg eit ansvar for å leggje inn korrekt informasjon i valadministrasjonssystemet EVA.

Lovforslaga vil elles ikkje føre med seg økonomiske eller administrative konsekvensar i vesentleg grad.

1.7 Merknader til dei enkelte føresegnene

Til § 2-3 tredje ledd

Departementet tek over ansvaret for produksjon og utsending av valkorta, og ansvaret blir lovfesta.

Til § 2-9 bokstav c

Departementet tek over ansvaret for produksjon og utsending av valkort. Det er derfor behov for å utvide forskriftsheimelen noko. Det er aktuelt å forskriftsfastsetje nærmare reglar rundt pliktene til valstyret i samband med produksjonen og utsendinga av valkorta, mellom anna at valstyret pliktar å gi departementet dei opplysningane valkorta skal innehalde. Valstyret pliktar å opplyse om dette på den måten og innan den fristen som departementet set fast.

Til § 3-3 tredje ledd

Departementet føreslår ei presisering i lovteksten for å gjere det klart at revisor i kommunen eller fylkeskommunen er utelukka frå val til kommunestyret eller fylkestinget i den kommunen eller fylkeskommunen der vedkommande gjer revisjon. Forbodet mot val gjeld ikkje andre kommunar eller fylkeskommunar.

Noverande bokstav c opphevast.

Til § 8-3 andre ledd bokstav a

Formuleringa blir endra frå «helse- og sosialinstitusjoner» til «helse- og omsorgsinstitusjoner». Endringa er reint språkleg og inneber inga realitetsendring.

Til § 9-3 første ledd andre punktum

I dagens lovtekst står det at meldingar om endringar i stemmekretsinnndelinga skal sendast til folkeregistermyndigheita. Folkeregistermyndigheita er ikkje lenger mottakar av slike meldingar. Meldingane skal sendast til Statens kartverk som sentral matrikelmyndigheit. Dei sørgjer for å oppdatere matrikelplanen og sender over opplysningane til Skattedirektoratet for å kople dei saman med Folkeregisteret.

Føresegna i vallova bør oppdaterast, slik at valstyra melder inn til rett myndigheit. Dette er ei reint teknisk endring, som ikkje fører til noka endring av praksis eller ansvar.

Endringane kan tre i kraft straks.

2. Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Jette F. Christensen, Gunvor Eldegard og lederen Martin Kolberg, fra Høyre, Erik Skutle og Michael Tetzschner, fra Fremskrittspartiet,

Kenneth Svendsen og Helge Thorheim, fra Kristelig Folkeparti, Hans Fredrik Grøvan, fra Senterpartiet, Per Olaf Lundteigen, fra Venstre, Abid Q. Raja, fra Sosialistisk Venstreparti, Bård Vegar Solhjell, og fra Miljøpartiet De Grønne, Rasmus Hansson, har merket seg at proposisjonens begrunnelse for endringer i valgloven vektlegger problemstillinger som ansvars plassering og best mulig forberedelse, gjennomføring og opptelling av stemmer. Tiltakene vil naturlig ha teknisk karakter, men komiteen har med tilfredshet merket seg at et gjennomgående hensyn i drøftelsen er et sterkt ønske om å minimere risikoen for at noen velgeres stemmer ved organisatoriske eller tekniske feil ikke blir talt med i valgoppgjøret. Komiteen understreker at den allmenne tillit til valgprosessen er en lavest mulig forekomst av feil, og en stadig vilje til å forbedre systemene i lys av den praktiske erfaringen avviklingen av valg gir oss.

Komiteen er enig i departementets vurdering av viktigheten av at det ikke blir innført system- og regelendringer uten at det er gode grunner for det. God gjennomføring krever et veletablert apparat med innarbeidede rutiner som valgmedarbeiderne er vel kjent med. Større regelendringer innebærer i seg selv en viss risiko for feil. Størst vil en slik risiko være hvis man gjør større endringer som den enkelte velger må forholde seg til, men også valgmedarbeiderne må informeres og rettleides om regelendringer.

Komiteen viser til departementets eksterne evaluering – ferdigstilt i januar 2015 – v/analyse- og rådgivningsbyrået Oslo Economics av stortingsvalget og omtalen av for sent innkomne forhåndsstemmer. Dette er stemmer som ankommer valgtinget etter at møteboken er avsluttet. De blir dermed ikke registrert i valgoppgjøret, og vil heller ikke senere inngå i statistikker. Det ligger i sakens natur at antallet for sent innkomne stemmer er usikkert, omfanget er anslått ved bruk av spørreundersøkelser. Tallene som er rapportert, er stigende, og gir etter komiteens mening grunn til bekymring.

Komiteen har merket seg omtalen av forsøket med internettstemmegivning i 12 kommuner ved stortingsvalget i 2013, og evalueringen ved Institutt for samfunnsforskning (ISF Internettvalg – Hva gjør og mener velgerne?), som er publisert på www.regjeringen.no. I den forbindelse har komiteen merket seg hovedkonklusjonen om at det ikke er mulig i tilstrekkelig grad å sikre betryggende omgivelser for hemmelig stemmegivning over nettet. Komiteen antar med dette at internettstemming som et alminnelig alternativ til forhåndsstemming og fremmøte på valgting for tiden ikke er realiserbart, og tar til etterretning departementets vurdering.

Komiteen er tilfreds med utfallet av forsøkene med elektronisk avkryssing i manntallet og forenklet fremgangsmåte for mottak av stemmesedler. Løsningen innebærer at velgerne blir avkrysset i manntallet i henhold til et felles elektronisk manntall. Dette åpner for at velgere som hører til i en annen valgkrets i kommunen, kan bli avkrysset i det stemmelokalet som er mest praktisk for velgeren å oppsøke, uten å måtte legge stemmeseddelen i en stemmeseddelkonvolutt og deretter i en omslagskonvolutt sammen med valgkortet. I stedet vil velgeren kunne legge sin stemme i stemmelokalets valurne, og dermed overbevise seg om at den er kommet «frem». Denne forenklingen fjerner risikoen for rutinesvikt i forbindelse med oversendelse og sikrer tilsvarende full anonymitet om hvilket parti som har fått stemmen.

Komiteen ser dette som viktige forbedringer av rutineene i forbindelse med selve avstemningen. Komiteen tar likevel til etterretning at departementet fortsatt vil vurdere ytterligere forsøk før forsøksordningene settes ut i livet i full skala.

Komiteen viser til at OSSE i sin rutinemessige gjennomgang av stortingsvalget i 2013 hadde enkelte, mer detaljerte anbefalinger. Rapporten er entydig positiv til den norske gjennomføringen av valg, men av mer prinsipiell betydning var anbefalingen til myndighetene om å vurdere om instansene som behandler klager fra enkeltpersoner, er tilstrekkelig uavhengige. Komiteen har forståelse for dette syn og ser frem til departementets vurderinger.

Komiteen er tilfreds med at det legges opp til at kommuner som ønsker opptellingsresultater på krets nivå, kan få tilgang på disse.

Komiteen støtter forskriftsutvidelsen som følger av statlig overtagelse av ansvaret for utsending og bruk av valgkort, og som kan pålegge kommunene å gi relevante opplysninger i den forbindelse.

Komiteen vil, når det gjelder tiltak for å minske risikoen for at forhåndsstemmer går tapt under forsendelse, slutte seg til departementets vurdering om at hverken siste forhåndsstemmedag før ordinært valgting, eller mottaksfrist for mottak av slike stemmer, bør endres. Komiteen støtter derimot tiltakene som innebærer mer fortløpende oversendelser opp mot utløpet av fristen, og bruk av hurtigleveringstjenester som et supplement til A-post, f.eks. Postens «Bedriftspakke Ekspress – Over natten», hvilket innebærer sporbar sending og tidsgaranti.

Komiteen har også merket seg at departementet varsler en nærmere analyse av hvorfor enkelte forhåndsstemmer kommer for sent, at dette krever mer systematisk oversikt i kommunene av slike forekomster ved kommunevalget 2015, slik at man kan vurdere ytterligere tiltak før stortingsvalget i 2015.

Komiteen tar til orientering anslaget for innsparinger som følge av endringene, som for kommu-

nene vil bety en samlet reduksjon i rammetilskuddet på 18 mill. kroner, men forutsetter at departementet legger vekt på å få frem en omforent beregning med KS om dette beløpet.

3. Komiteens tilråding

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til proposisjonen og rår Stortinget til å gjøre slikt

vedtak til lov

om endringer i valgloven (ansvar for valkort mv.)

I

I lov 28. juni 2002 nr. 57 om valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre blir det gjort følgende endringer:

§ 2-3 tredje ledd skal lyde:

(3) *Departementet skal sørge for at det blir sendt ut valkort til alle stemmeberettigede som er innført i manntallet i kommunen, og som har bostedsadresse innenriks, unntatt på Svalbard og Jan Mayen.*

§ 2-9 bokstav c skal lyde:

c) produksjon, utforming, utsendelse og bruk av valkort, *herunder om valgstyrets plikter i forbindelse med produksjonen og utsendelsen.*

§ 3-3 tredje ledd skal lyde:

(3) Utelukket fra valg til fylkestinget eller kommunestyret er:

- a) fylkesmannen og assisterende fylkesmann og
- b) den som i vedkommende kommune eller fylkeskommune er
 - administrasjonssjef eller dennes stedfortreder,
 - leder av forvaltningsgren; dette gjelder likevel ikke leder av enkeltstående virksomheter,
 - sekretær for kommunestyret eller fylkestinget,
 - ansvarlig for *regnskapsfunksjonen*,
 - *den som foretar revisjon for kommunen eller fylkeskommunen.*

§ 8-3 andre ledd skal lyde:

(2) Hos stemmemottaker oppnevnt av valgstyret foregår stemmegivning

- a) *på helse- og omsorgsinstitusjoner, og*
- b) der valgstyret ellers beslutter at det skal mottas forhåndsstemmer.

§ 9-3 første ledd andre punktum skal lyde:

Sentral matrikelmyndighet skal orienteres om endringer i stemmekretsinnndelingen innen 31. mars i valgåret.

II

Lova tek til å gjelde straks.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 26. mai 2015

Martin Kolberg

leder

Michael Tetzschner

ordfører

